

Verantwoording voor ouders, leerkrachten en andere geïnteresseerde volwassenen

Toen het oorlog was is een informatief boek over de Tweede Wereldoorlog voor kinderen vanaf ongeveer 10 jaar. Dat is een leeftijdsgroep die zich heel bewust is van de Tweede Wereldoorlog, en er ook best al iets van weet. In reguliere geschiedenismethodes voor het basisonderwijs wordt de Tweede Wereldoorlog al in groep 6 behandeld. Kinderen van deze leeftijd hebben ook veel vragen. Dit boek probeert op de meeste vragen antwoord te geven. We hebben ernaar gestreefd de gebeurtenissen zo goed en begrijpelijk mogelijk uit te leggen en zo veel mogelijk nuance weer te geven. Maar we willen daarmee niet over de hoofden van de kinderen gaan, want dan schiet dit boek zijn doel voorbij. Moeilijke woorden vermijden we niet; we proberen ze uit te leggen. Natuurlijk hebben we wel keuzes gemaakt. Een uitleg die meer vragen oproept, hebben we soms weggelaten.

Hoe de massamoord op de Joden in Nederland en Europa heeft kunnen gebeuren, is onbegrijpelijk en onvoorstelbaar. Toch zijn er patronen te zien die leiden naar genocide. Volkenmoord gebeurt niet van de ene op de andere dag. Het begint vaak met propaganda die (soms al oude of bestaande) vooroordelen over een bepaalde groep tot leven wekt en versterkt, zodat die groep wordt gezien als 'anders'. Daarna wordt die groep ook letterlijk uitgesloten: ze heeft niet meer dezelfde rechten als andere mensen in de samenleving. De volgende stap is het ontmenselijken van deze groep. Als de propaganda, de haat en de uitsluiting zo goed hun werk hebben gedaan dat zelfs de kinderen van deze groep als een gevaar gezien worden, dan is de stap naar de daadwerkelijke volkenmoord nog maar klein.

De Holocaust is de enige industrieel geplande massamoord in de geschiedenis. Voor de conferentie van Wannsee zochten de nazi's naar manieren om de Joden uit hun rijk weg te krijgen. Eerst was er het Madagaskarplan. Daarna kregen de Einsatzgruppen, de doodseskaders van de SS, de opdracht om in Oost-Europa zo veel mogelijk 'ongewensten' dood te schieten. Ze doodden waarschijnlijk bijna twee miljoen mensen. Uiteindelijk werden de vernietigingskampen opgericht. We hebben ervoor gekozen om de Einsatzgruppen uit dit boek weg te laten. We zijn van mening dat dit te heftig is om aan kinderen uit te leggen.

We vertellen in dit boek dat antisemitisme al ver teruggaat, maar het voert te ver om uit te leggen hoe haat tegen en vooroordelen over Joden al heel lang in de geschiedenis bestaan. De ideeën van Hitler over Joden waren in ieder geval niet nieuw.

Veel kinderen willen weten hoe de Jodenvervolgung kon gebeuren. 'Je kon toch onderduiken?' vragen ze dan. We proberen in dit boek uit te leggen hoe complex de werkelijkheid was, en dat mensen op dat moment nog geen idee hadden van de afloop. Het is moeilijk om te begrijpen welke keuzes mensen maakten zonder de kennis die wij nu hebben.

Het hoofdstuk 'Vriend of vijand' gaat over verraad en verzet. We hebben in dit hoofdstuk heel bewust de vraag 'Wat zou jij doen?' vermeden. Het lijkt logisch om deze vraag te stellen, we willen immers dat kinderen zich inleven in het verleden. Maar het antwoord is ingewikkeld. Heel veel factoren bepaalden of iemand in verzet kwam of meewerkte met de bezetter. We willen kinderen met sommige vragen in dit boek wel meegeven dat oorlog geen strijd is tussen goed en kwaad, maar dat gewone mensen in extreme omstandigheden anders handelden. Heel menselijke emoties bepaalden voor een groot deel hun gedrag.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vielen er tussen de 32.000 en 35.000 slachtoffers per dag. Dat zijn evenveel mensen als er in sommige voetbalstadions passen. 70% van die slachtoffers waren burgers. Inwoners van alle landen leden onder de oorlog, het maakte niet uit aan welke kant de leiders van hun land stonden. Van beide kanten werden verschrikkelijke misdaden gepleegd. De vuurstormen die de geallieerden boven Dresden en Hamburg creëerden om grote verwoestingen aan te richten, zouden we nu oorlogsmisdaden noemen. Lang was er weinig aandacht voor het Duitse leed, uit schaamte bij de Duitse bevolking zelf en omdat er aan de kant van de 'overwinnaars' geen aandacht voor was.

Tot slot: schrijven is schrappen, en dat geldt voor dit onderwerp in grote mate. Over bijna elk lemma is wel een heel boek te schrijven. We hebben ernaar gestreefd om een zo compleet mogelijk boek voor de doelgroep te maken, maar het blijft een selectie.

In deze tijd komen er steeds meer dagboeken, verhalen en getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog naar buiten. Mensen die hun leven lang niet gesproken hebben over de oorlog, willen nu hun verhaal optekenen, voordat het te laat is. Er zijn zo veel prachtige en ontroerende verhalen – we zouden wensen dat we die allemaal een plek hadden kunnen geven. We hebben waar mogelijk gekozen voor de verhalen van mensen die in de oorlog ongeveer de leeftijd hadden van onze lezers. En we hebben ervoor gekozen om niet altijd het ergste verhaal op te nemen, zodat kinderen ook kunnen lezen over mensen die terugkwamen, elkaar terugvonden, het overleefden.

Annemiek de Groot

Roos Jans

Juul Lelieveld

Liesbeth Rosendaal